

СТАН І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Молодь є особливо активною складовою сучасного українського суспільства. Молодим поколінням належить реалізувати започатковані в нашій державі реформи та розвинути їх до рівня системних соціально-економічних перетворень. Саме від того, чи буде молодь активною, дієздатною та творчою силою, залежать перспективи державної розбудови та процвітання України. Молодь найбільш продуктивна і в соціально-демографічному відношенні. Вона є необхідною, незамінною складовою у природному процесі заміщення поколінь, забезпечення чисельного оновлення населення й досягнення, таким чином, його тривалого існування. Водночас молоді покоління відіграють важливу роль у процесі відтворення населення в широкому соціальному контексті: відтворення вже існуючих та набуття нових демографічних та соціальних ознак і характеристик, підвищення якості населення – його здоров'я, освітнього та професійно-кваліфікаційного рівня, трудової та міграційної мобільності. Ось чому впродовж років незалежності в Українській державі немало робиться для формування і реалізації принципово нової державної молодіжної політики.

Першим кроком формування політики держави щодо молоді стало прийняття Декларації від 15 грудня 1992 р. № 2859-ХІІ “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні”. У документі було визначено мету, завдання, принципи, головні напрями, а також механізм формування та реалізації державної молодіжної

політики в Україні. Декларація визначила державну молодіжну політику в Україні як пріоритетний і специфічний напрям діяльності держави в інтересах молоді людини та всього суспільства.

Загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України було визначено в Законі України від 5 лютого 1993 р. № 2998-ХІІ “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”.

Згідно з Законом держава:

гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю, забезпечує надання першого робочого місця;

підтримує і сприяє розвиткові підприємницької ініціативи та діяльності молоді шляхом довгострокового пільгового кредитування;

сприяє підвищенню рівня життя молоді, виплачуючи стипендії молоді, яка отримує професійно-технічну, вищу освіту;

забезпечує молодим громадянам рівне з іншими громадянами право на житло, сприяє молодіжному житловому будівництву;

гарантує молодим громадянам рівне з іншими громадянами право на освіту, культурний розвиток, дозвілля і відпочинок;

забезпечує молодим громадянам рівне з іншими громадянами право на охорону здоров'я, заняття фізичною культурою і спортом;

забезпечує право молоді на створення молодіжних громадських організацій.

Найважливішим досягненням еволюції державної молодіжної політики в Україні є її поступове наближення до стандартів і принципів, на яких ґрунтується молодіжна політика в країнах-членах Європейського союзу. Ці нові для нашої країни, але підтвержені багаторічною практикою інших держав підходи до розвитку молоді засновано на пріоритетності державної підтримки організованого молодіжного руху, поділу відповідальності за роботу з молоддю між органами державної влади і молодіжними громадськими організаціями, більшість з яких об'єднано в національну спілку.

Однак, незважаючи на здійснення на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях важливих заходів, становище молоді у багатьох відношеннях залишається складним, а цілий ряд її проблем у сфері освіти, професійної підготовки, продуктивної зайнятості, охорони здоров'я, соціального забезпечення, формування у молоді зміни активної життєвої позиції ще далеко не вирішено.

У 2002-2004 рр. Державний комітет статистики України у співпраці з Міжнародною організацією праці проводив щорічні вибіркові соціологічні обстеження "Базова захищеність населення України", метою яких був моніторинг соціального стану і тенденцій у соціальній політиці, а також визначення, як ці зміни відбиваються на соціальному почутті людини, в тому числі молоді, і суспільства.

Вибіркова сукупність була сформована таким чином, щоб отримані дані були репрезентативними для країни в цілому, у розрізі міських поселень, сільської місцевості та за статтю. В обстеженні брали участь 9400 респондентів. Серед них – зайняті у

різних галузях промисловості, сільського господарства, невиробничої сфери та сфери послуг, студенти денної форми навчання, безробітні, непрацюючі пенсіонери. Відповідно до процедури формування вибіркової сукупності результати дослідження було розповсюджено на всю генеральну сукупність.

Відповідно до Закону України від 23 березня 2004 р. № 1659-IV "Про внесення змін до ст. 1 Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" віковий ценз молоді було збільшено. Зараз молоддю, молодими громадянами вважаються громадяни України від 14 до 35 років. Нажаль, дане обстеження не охоплює ту частину молоді, на яку припадають учні шкіл (14-17-літні особи). Тому у статті проаналізовано стан соціально-економічної захищеності молоді у віковій групі від 17 до 35 років. Частка молоді складає близько 23% всіх опитаних (або, враховуючи вагові коефіцієнти, близько 4,3 млн. осіб).

Як було зазначено вище, підвалини правового поля для формування та реалізації державної політики стосовно молоді було закладено прийняттям Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні". Там же було визначено загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави.

Головним вектором інтеграції молоді в економічні відносини є її вихід на ринок праці, коли в житті людини відбувається складний процес подолання порога між навчанням і початком трудової діяльності. Цей процес передбачає суспільне визнання здібностей молоді людини та її прагнення застосувати на практиці свої

знання, досвід й отримувати за свою працю винагороду.

Серед опитаної молоді за результатами обстеження “Базова захищеність населення України” у

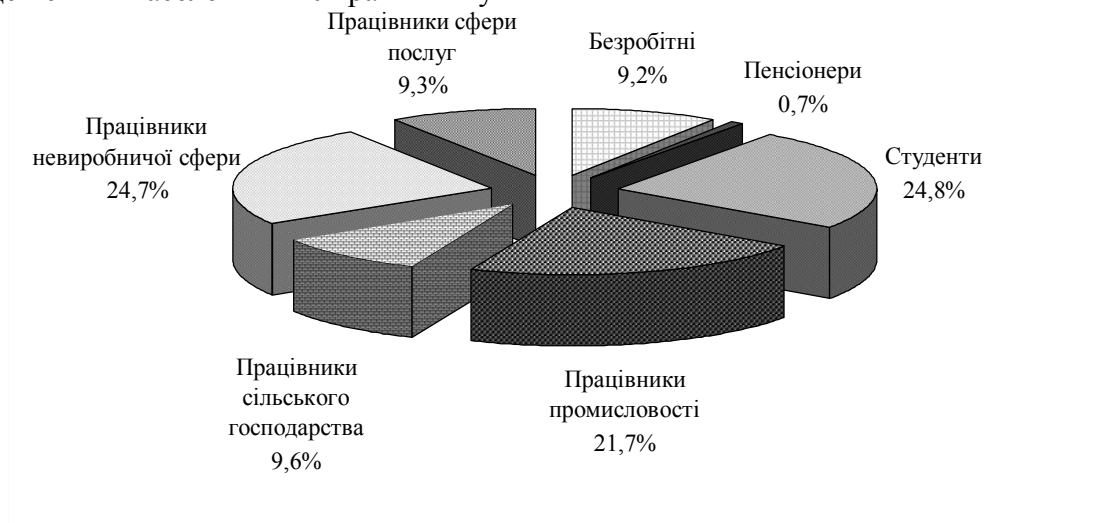

Рис. 1. Розподіл опитаної молоді за категоріями

Пройшли курс навчання по якій-небудь професії або ремеслу 82,6% обстеженої молоді (серед них жінки склали 57,2%, чоловіки – 42,8%), з них 91,8% закінчили вищий навчальний заклад, коледж або професійну школу, бажали отримати освіти 94% респондентів серед молоді, інші 6% були вимушені її отримати. Більшість респондентів, що пройшли навчання, мають дипломи та сертифікати (один – 65,5%, два – 22%, три і більше – 7,4%).

Серед молоді, зайнятої в галузях економіки, більшість тих, хто пройшов професійне навчання (97,8%), використовують отримані знання, з них: 34,4 та 37,2% – повністю та значною мірою, 13,6% – приблизно наполовину, 8,7% – в деякій мірі, а 6,1% – не використовували отримані знання в своїй роботі (табл. 1). Більше двох третин респондентів (67,1%), що отримали певну кваліфікацію, зазначили, що вона за спеціальністю “відповідає” тій роботі, яку вони виконують, але 10,3% вважають, що не відповідає. Водночас 9,4% респондентів відмітили, що рівень

2004 р. працюючі склали 65,3%, студенти – 24,8, безробітні – 9,2, непрацюючі пенсіонери (інваліди) – 0,7% (рис. 1).

їх кваліфікації значно вищий, ніж необхідно для виконання роботи (можливо, тому, що вони були змушені виконувати низькокваліфіковану роботу).

Ймовірність отримання нових професійних знань у наступні 5 років, як дуже ймовірну та ймовірну, оцінюють 55,9% працюючої молоді. Сподіваються отримати нові професійні знання за місцем роботи 57,1% респондентів та в іншій установі поза межами роботи 62,1%. Серед причин, що заважають отриманню знань, основною є відсутність коштів як на підприємстві, так і власних (62,8 та 85,6% відповідей).

Соціальне становлення молоді – це, насамперед, вирішення проблем зайнятості молодих громадян та їх професійного росту. Так, підвищено по роботі протягом останніх 5 років було 29,4% опитаної молоді (у 2002 р. – 27,7%), а понижено лише 5,8% (у 2002 р. – 7,2%). Очікують можливого підвищення по роботі протягом наступного року, вважаючи його дуже ймовірним та ймовірним, 23,8% молоді, зайнятої в галузях економіки, а

пониження є ймовірним для 10,9%. Не змогли визначитися з відповідями стосовно підвищення 31,3% опитаних та стосовно пониження – 41,1%, що свідчить про велику невпевненість щодо свого майбутнього як фахівців та носіїв певних навичок, вмінь і талантів, що, в

свою чергу, демонструє невпевненість у захищеності своїх професійних вмінь та можливостей досягти належного рівня розвитку кар'єри та самоствердження на робочій ниві (табл. 2).

Таблиця 1. Рівень використання отриманих знань та відповідність рівня кваліфікації роботі (у % до тих, хто відповів)

	Всього		Жінки		Чоловіки	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004
<i>Чи використовуєте Ви отримані знання у Вашій роботі?</i>						
Використовую повністю	37,7	34,4	41,8	36,0	31,8	32,4
У значній мірі	36,0	37,2	34,2	35,9	38,6	39,0
Приблизно наполовину	12,4	13,6	10,0	13,3	15,8	13,8
Незначно	8,5	8,7	8,3	8,9	8,9	8,5
Не використовую	5,4	6,1	5,7	5,9	4,9	6,3
<i>Наскільки рівень Вашої кваліфікації відповідає Вашій роботі?</i>						
Не відповідає	8,9	10,3	10,3	11,1	6,9	9,3
Значно вищий за необхідний	9,5	9,4	8,6	7,3	10,9	12,0
Відповідає	69,6	67,1	70,0	68,2	68,9	65,7
Недостатній для роботи	3,7	3,3	3,7	3,4	3,8	3,2
Важко відповісти	8,3	9,9	7,4	10,0	9,5	9,8

Таблиця 2. Думка молодих респондентів щодо можливості підвищення (пониження) по роботі, %

	Підвищення			Пониження		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004
<i>Чи отримували Ви підвищення або були понижені по роботі протягом останніх років?</i>						
Так	27,7	28,1	29,4	7,2	5,8	5,8
Ні	72,3	71,9	70,6	92,8	94,2	94,2
<i>Як Ви оцінюєте можливість отримати підвищення або пониження по роботі у наступні 12 місяців?</i>						
Дуже ймовірно	2,4	3,1	6,3	3,0	2,3	3,0
Ймовірно	13,9	16,5	17,5	6,7	9,2	7,9
Малоймовірно	29,5	35,8	33,1	26,7	32,9	32,7
Неймовірно	15,6	15,4	11,8	18,4	15,3	15,3
Важко відповісти	38,6	29,2	31,3	45,2	40,3	41,1

Теперішній високий техногенний розвиток суспільства та поступове наближення України до сучасних технологій у виробництві та наданні послуг населенню потребує від молодих громадян наявності високого освітнього та професійного рівня. Тому вміння

користуватися комп'ютером стає дуже важливим чинником конкурентоспроможності на ринку праці. Отже навички володіння комп'ютером мають 71% молодих респондентів (у 2002 р. – 54,2%, у 2003 р. – 62,6%).

Вимушена незайнятість серед молоді в Україні нині перетворилася на одну з найбільшочіших соціально-економічних проблем. За матеріалами даного обстеження 26,4% молоді було безробітними якийсь період протягом останніх 5 років, з них протягом останнього року – 14,8%. А взагалі

протягом останніх 12 місяців деякий час було безробітними близько 51% респондентів. Основними причинами безробіття молоді виявилися звільнення за власним бажанням та скорочення обсягів виробництва і вивільнення працівників (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка основних причин безробіття молоді у 2002-2004 рр., %

Яка причина того, що Ви були безробітним?	2002	2003	2004
Підприємство збанкрутувало і було закрите	8,6	11,2	11,4
Підприємство значно скоротило обсяги виробництва і звільнило частину персоналу	20,5	20,9	20,4
На підприємстві відбулися технологічні зміни і моя кваліфікація стала непотрібною	1,6	2,8	6,1
Звільнився за власним бажанням (у зв'язку з сімейними обставинами, пошуками кращої роботи)	26,2	27,7	32,4
Мене звільнили за порушення трудової, технологічної дисципліни	0,2	-	0,2
Мене звільнили без поважних на те причин	3,2	0,9	1,1
Інше	39,7	36,5	28,4

Певну гарантію захищеності від випадкового та несправедливого звільнення дають юридично оформлені відносини між роботодавцем та працівником, тобто контракт. Більшість молоді, що працювала у галузях економіки, мала постійний контракт – 76,7% (у 2003 р. – 81,1%, у 2002 р. – 81,3%), на основі усної домовленості, без встановленого строку – 9,8% (3,4 та 4,5% відповідно), із встановленим строком більше 12 місяців – 6,4% (4,3 та 3,2%), із строком 12 місяців – 2,2% (2,6 та 1,8%), із строком 3-11 місяців – 0,7% (0,9 та 1,2%), а 4,2% (7,7 та 8%) молоді було зайнято тимчасово (менше 3 місяців) або періодично, день від дня.

Один із факторів спокійного життя – це впевненість у тому, що маєш постійну роботу, яку зможеш зберегти в майбутньому. Дані обстеження свідчать про те, що такої впевненості в українській молоді небагато – 40,2% працюючих не впевнені, що зможуть зберегти теперішню роботу або

прибуткове зайняття у найближчі 12 місяців. Відмітимо, що таких стало менше в порівнянні з попередніми роками обстежень: у 2002 р. – 41,3%, у 2003 р. – 43%.

За думкою 65,2% респондентів, втрата роботи дуже суттєво вплине на рівень їх життя, що є найбільшою часткою за минулі роки, у 2003 р. таких було 63,7%, у 2002 р. – 64,8%. І це зрозуміло, оскільки для більшості працюючих основним джерелом доходу залишається заробітна плата. Не суттєво відіб'ється на рівні життя це для 4,6% (у 2003 р. – 5,8%, у 2002 р. – 5,2%).

Про рівень розвитку ринку праці свідчить факт, що для більшості працюючої молоді буде складно знайти нову роботу, щоб вона відповідала рівню заробітку, умовам праці та використанню професійних навичок (діаграма на рис. 2).

Одним із механізмів досягнення відповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією, засобом

підвищення рівня життя та уникнення бідності в умовах економічної нестабільності є трудова міграція. Отож, при втраті роботи бажання переїхати може виникнути у 37,9% молоді, впевнені, що не переїдуть, 45,1% та 17% сумніваються у своєму рішенні. Основними причинами відмови від переїзду були сім'я та житло – відповідно 25 та 23 % відповідей у респондентів серед мо

стимулювала б респондентів до переїзду, залишається робота, яка забезпечує високу заробітну плату, – 76,1%. Що стосується місця, куди б переїхали опитані в пошуках роботи, то пріоритети на даний момент змінилися. Бажаючих переїхати в країну дальнього зарубіжжя менше (26,4%), ніж тих, хто надає перевагу

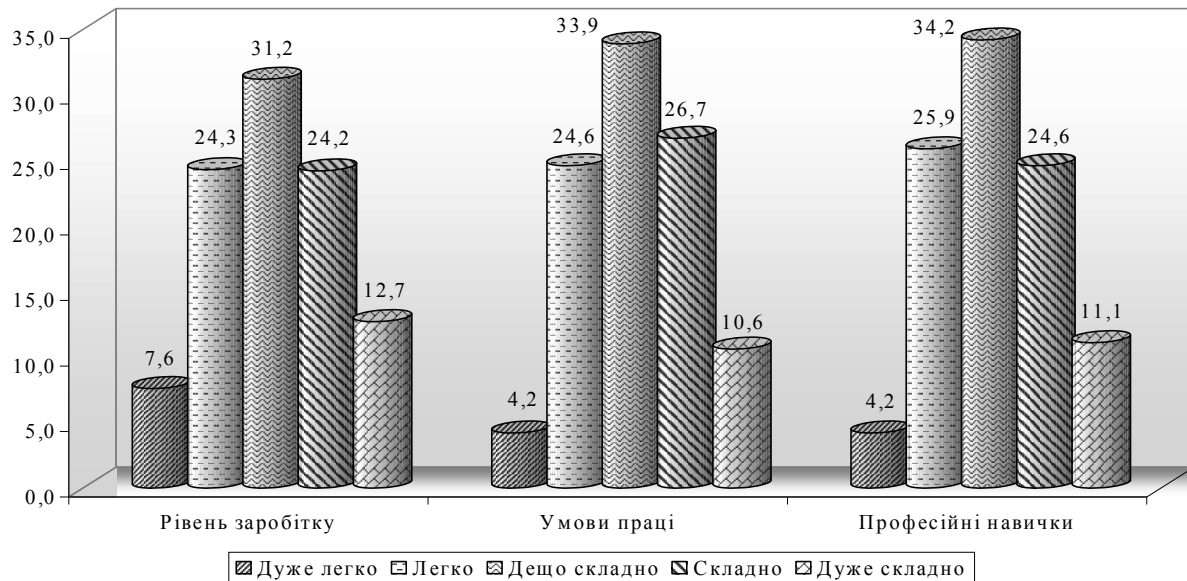

Рис. 2. Складність пошуку нової роботи у порівнянні з теперішньою, %

іншим регіонам України (33,4%), тоді як у 2002 р. таких було відповідно 30,8 та 22,7%. Це можна розглядати як позитив, адже відбувається внутрішня трудова міграція, а не відтік робочої сили з країни, що негативно впливає на розвиток економіки.

Ще один показник гідного рівня життя – це цікавість роботи для респон-

дента, тобто коли не доводиться працювати на будь-якій роботі для забезпечення виживання, а коли людина має змогу займатися ділом, яке їй до вподоби, та отримувати за це дохід, який би дозволяв забезпечити достойне життя. Таблиця 4 відображає різні критерії для оцінки молодими респондентами рівня задоволення своєю роботою.

Таблиця 4. Рівень задоволеності молоді своєю роботою (у % до тих, хто працює)

	Дуже задоволений	Задоволений	Незадоволений	Дуже незадоволений	Важко відповісти
Рівень заробітку чи доходу	2,9	21,0	52,7	14,9	8,5
Рівень пільг окремо від заробітку	2,8	19,4	38,5	14,9	24,4

Характер роботи	7,2	60,1	17,1	4,9	10,7
Розмір своєї автономії / незалежності	3,8	39,5	24,6	6,6	25,5
Можливість удосконалення своїх професійних навичок	4,9	43,4	24,5	8,1	19,1
Можливість кар'єрного росту	3,4	27,3	32,2	9,0	28,1

Як відомо, сьогодні відбувається процес входження України до світової ринкової економіки. Під час обстежень розглядався вплив цього процесу на ринок праці. Слід відмітити, що частка молоді, яка вірить у позитивний вплив глобалізації, помітно зросла – 21,9% у 2004 р. проти 16,2% у 2002 р. Це говорить про готовність молоді виходити на міжнародні ринки праці, які більш насичені як кількісно, так і характеризуються високими стандартами професійних можливостей та вмінь. Попри поширені проринкові орієнтації, можливості молоді щодо реального впливу на формування стратегії та тактики економічної реформи обмежені через меншу у порівнянні зі старшими поколіннями активність молоді у виборах, низький рівень її представництва у вищих і місцевих органах законодавчої та виконавчої влади, керівництві великих і середніх підприємств, державних організацій та установ, неурядових організацій роботодавців і підприємців, профспілок. Здоровий ринок праці передбачає відносно високі стандарти безпеки та охорони праці на робочому місці. За відсутності безпечних та екологічно прийнятних умов праці, з гарантованими процедурами охорони здоров'я та безпеки, які принаймні відповідають усім вимогам, ринок праці не функціонуватиме повнокровно. Однією з негативних тенденцій за останні роки є гонитва за більшою гнучкістю та “ринковим регулюванням” трудових відносин на відміну від їх традиційного регулювання на підставі переговорів і

відповідних законодавчих актів, що призвело до значної втрати ефективності захисту від нещасних випадків на виробництві.

Взагалі безпечними умови своєї роботи вважають 61,7% працюючої молоді, тоді як у 2002 р. таких було 65%. Незважаючи на великий відсоток працюючих у безпечних умовах, кожен п'ятий (23,3%) респондент вважав, що умови його праці є небезпечними (у 2002 р. таких було 16,5%). Серед причин, які роблять умови праці шкідливими, вони найчастіше називали надмірний шум (63%), небезпечні механізми (61,4%), загазованість робочого місця (48,2%) та небезпечні хімічні речовини (47,2%). Серед основних причин, які перешкоджають створенню на підприємстві безпечних умов праці, зайняті називають недостатність фінансових коштів та значний знос виробничих фондів – відповідно 38,9 та 26,9% відповідей.

Таким чином, можемо зробити висновки, що, незважаючи на збільшення та вдосконалення державних заходів щодо сприяння працевлаштуванню, захищеності професійних вмінь, надання гарантій зайнятості, вони все ще залишаються недостатньо дієвими та ефективними. Серед заходів сприяння працевлаштуванню молоді слід відзначити передусім необхідність більш ефективного економічного стимулювання роботодавців, які приймають на роботу випускників навчальних закладів, створюють додаткові робочі місця для працевлаштування безробітних, а також

посилення державного та громадського контролю за якістю та умовами праці для молоді.

Основні напрями державної політики розвитку самозайнятості та підприємницької діяльності молоді в Україні такі:

запровадження освітніх програм з основ підприємницьких знань;

виявлення і заохочення молоді, здібної до підприємницької діяльності;

формування інфраструктури підтримки малого підприємництва та підготовка спеціалістів для консультування з цих питань;

розширення цільової допомоги безробітним для започаткування власної справи;

створення сприятливих умов для поширення самозайнятості, ліквідація адміністративних перешкод розвитку малого підприємництва.

У процесі реформування української економіки політика щодо сприяння зайнятості молодого населення здійснювалася в рамках виконання Закону України “Про затвердження Державної програми зайнятості населення на 2001-2004 роки”. За даним Законом державна служба зайнятості з метою сприяння розвитку підприємницької ініціативи серед безробітної молоді здійснює заходи щодо організації професійного навчання, а також надає фінансову підтримку у вигляді виплати одноразової допомоги по безробіттю.

За результатами даного обстеження всього лише 11,8% молоді, яка була безробітна, пройшли курси перепідготовки та підвищення кваліфікації, організовані державною службою зайнятості.

Відмітимо дуже незначне, але збільшення частки молоді, яка пробує себе у бізнесових справах. Так, у 2002 р. займалися виробництвом товарів для

продажу 0,4% молодих респондентів, а у 2004 р. – 0,6%; наданням послуг – 1,1 та 2,8% відповідно; торгівлею товарами – 1% та 2,7% у 2004 р. Про розвиток бізнесу молодих громадян говорить і те, що у 2002 р. вони залучали до своєї підприємницької діяльності інших осіб лише у 18,6% випадків, а у 2004 р. таких було вже 27,5%. Також з оптимізмом молоді підприємці дивляться і на перспективи своєї справи. Так, вважають, що прибуток від бізнесу в наступному році буде вищим, 30,4% (у 2002 р. – 22,7%, у 2003 р. – лише 13%). Тому не дивно, що понад 85% з них турбується про стабільність доходів своєї справи.

Дуже велике значення для успішного ведення бізнесу має стабільність економіки та фінансової системи країни. В такому випадку бізнес може отримувати від держави та фінансових установ підтримку у вигляді кредитів на взаємовигідних умовах. За результатами обстеження можна зробити висновок, що ситуація з кредитуванням покращилася, отже, і економіка починає оздоровлюватися. Так, про можливість отримати кредит за прийнятними ставками для ведення підприємницької діяльності у 2002 р. заявило лише 2,3% молодих бізнесменів, а у 2004 р. частка позитивних відповідей щодо надання кредитів зросла більш як у 4 рази – до 10,7%.

Зменшення податкового тиску, спрощення процедур реєстрації та контролю за малим бізнесом, надання довгострокових доступних кредитів – ось такими мають бути першочергові кроки у державній політиці підтримки і розвитку підприємництва. Також ефективність цієї політики неможлива без налагодження повноцінного інформаційного забезпечення цієї справи, глибокого усвідомлення її значення у вирішенні проблем безробіття, а також задля економічного піднесення країни. Таким

чином, держава і надалі має сприяти розвитку підприємництва, особливо серед молоді.

Література

1. Чернишов І.В. Статистика для нових ринків праці в країнах з перехідною економікою / За участю Гая Стендінга. – К.: НДІ статистики Держкомстату України, 2000. – 282 с.

2. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління: Монографія / О.Г. Осауленко, О.Ф. Новікова, Н.С. Власенко, І.В. Ка-

лачова та ін. / ІЕП НАН України; Держкомстат України. – Київ; Донецьк, 2004. – 656 с.

3. Молодь України у дзеркалі соціології / Заг. ред. О.М. Балакіревої і О.О. Яременка. – К.: Український ін-т соц. досліджень, 2001. – 210 с.

4. Молодежь в меняющемся обществе: Региональный мониторинговый доклад № 7, 2000 г.; Проект МОНЕЕ ЦВЕ / СНГ / Балтия / Детский фонд ООН; Исследовательский центр “Инноченти”. – Флоренция, Италия. – 193 с.